

Wojciech Osiał*
Łowicz

Potrzeba i znaczenie doświadczenia wiary w procesie wychowania religijnego. Analiza wybranych aspektów katechetyczno-pastoralnych

Współczesna teoria i praktyka katechetyczna nieustannie poszukują nowych i coraz bardziej skutecznych metod wychowywania w wierze. Z pewnością jest to znak troski Kościoła o wiarę współczesnego człowieka, niemniej jednak należy stwierdzić, że chociaż odnajdujemy tutaj wielkie bogactwo myśli i intuicji katechetycznych, to wciąż pozostają bardzo widoczne i bolesne symptomy kryzysu wiary dzisiejszego człowieka. Wydaje się, że w poszukiwaniu sposobów zaradzania tym trudnym sytuacjom należy podkreślić szczególną rolę doświadczeń wiary. Znajdują się one u samych fundamentów procesu formacji wiary i tym samym warunkują jego skuteczność i owocność. Dzisiejsza praktyka katechetyczna sygnalizuje w tym względzie pewne trudności i braki. Środowisko szkoły ze swej natury znacznie utrudnia przeżycia religijne, a obserwacje szkolnych lekcji religii wciąż ukazują nauczanie mocno skoncentrowane na przekazie samej wiedzy. Trudności napotyka również wychowanie do wiary w środowisku parafii. Miejscem najbardziej odpowiednim dla doświadczenia wiary jest przede wszystkim liturgia, w której człowiek może doświadczać Boga i wspólnoty Kościoła. Udział katechizowanych w celebracjach liturgicznych jest jednak bardzo różny i pozostawia wiele do życzenia. Ponadto katecheza parafialna, która powinna kierować ku liturgii i modlitwie, nie jest zawsze należycie prowadzona lub po prostu w wielu miejscach jest jeszcze słabo rozwinięta. Postulat podkreślenia i dowartościowania roli doświadczenia wiary wydaje się więc niezwykle ważny. Zapewne nie jest to cudowny środek rozwiązujący wszystkie problemy katechizacji, ale w trosce o przekaz i rozwój wiary warto poświęcić mu należną uwagę.

---

* Ks. dr Wojciech Osiał, wykładowca w Wyższym Seminarium Duchownym w Łowiczu, rzeczoznawca do spraw oceny programów nauczania religii Komisji Wychowania Katolickiego Konferencji Episkopatu Polski.

Artykuł stawia sobie za zadanie ukazanie znaczenia doświadczeń wiary w wychowaniu religijnym. W tym celu zostaną zanalizowane następujące zagadnienia: rozwój refleksji nad doświadczeniem wiary w historii katechezy, pojęcie i natura doświadczenia wiary, jego wartość dla procesu wychowania w wierze, problem emocji w akcie doświadczenia, formy doświadczenia wiary w podstawowych środowiskach katechezy oraz perspektywy i wyzwania dla współczesnej katechizacji.

1. Od postulatów przeżyciowych ku doświadczeniom wiary

Działalność katechetyczna Kościoła od zawsze podejmowała wysiłek prowadzący katechizowanego do doświadczenia i przeżycia wyznawanej wiary. Jednak głębszych oznak refleksji katechetycznej nad tym problemem należy szukać w odnowie pedagogicznej katechezy w pierwszej połowie XX wieku. Odnajdujemy tutaj apel o potrzebę przeżycia religijnego w nauczaniu religii. Postulat nauczania przeżyciowego narodził się jako reakcja na dominujący wówczas intelektualizm w nauczaniu katechetycznym, który zupełnie pomijał funkcję wychowawczą katechezy. Nastąpiło w ten sposób odejście od klasycznego herbartowskiego modelu nauczania, w którym wychowywanie było zasadniczo utożsamiane z przekazem katechizmowej wiedzy. Pod koniec lat czterdziestych J. Dajczak opisywał tę sytuację w następujący sposób:

Nasz dotychczasowy katechizm odziedziczyliśmy, tak co do treści, jak i co do formy, głównie po ubiegłych stuleciach, przejętych intelektualizmem, wedle którego szkoła miała być sklepem, a nauczyciel subiektem (John Adams). Encyklopedyczna wiedza, oderwana najczęściej od życia, była w niej wyłączną wartością wychowawczą. Ona sama przez się, jakby w rodzaju duchowych zastrzyków w nadmiernych dawkach w umyśle dzieci włączana, miała wznieść człowieka struktury popędowej w „sferę ducha wyższego ponad naturę”, w biosferę duchowej indywidualności (osobowości)¹.

W celu odrodzenia wychowawczej funkcji katechezy katechetyka szeroko otworzyła się na ówczesne prądy myśli pedagogicznej. Narodziła się w ten sposób koncepcja nauczania przeżyciowego. Inspiracją do odkrycia przeżycia religijnego była myśl filozoficzna Wilhelma Diltheya (1833–1911), która najpierw przeniknęła na teren pedagogiki. Chociaż pierwotnie odnosiła się ona do wychowania estetycznego i artystycznego, to z czasem jednak przeniosła się ona również na inne przedmioty, w tym na lekcję religii. Nowum tej idei polegało na fakcie, że zaczęto silnie akcentować moment przeżycia w nauczaniu. Uznano, że obok strony

¹ J. Dajczak, *Problem filozoficzno-psychologiczny we współczesnym katechizmie*, „Ateneum Kapłańskie” 40 (1948) z. 268, s. 231–232.

intelektualnej musi być zaangażowana również sfera emocjonalno-pragnieniowa. Zauważono, że w połączeniu sfery intelektualnej z emocjonalną bodźce mogą docierać do głębszych warstw psychiki i tym samym stwarzać moment przeżycia. Takie fenomeny psychiczne były postrzegane jako szansa trwalszych konsekwencji wychowawczych². Istotną cechą tego sposobu nauczania było nie tyle kształcenie umysłu i przekazywanie samej tylko wiedzy, ale dążenie do tego, aby przeniknąć do głębi psychiki ucznia i poruszyć w ten sposób wszystkie jego dynamizmy³.

Zasada przeżyciowości przeniknęła szybko również na obszar katechezy. Podkreślano wówczas konieczność połączenia sfery intelektualnej ze sferą afektywną wychowania religijnego w celu umożliwienia doświadczenia religijnych rzeczywistości, ukrytych pod pojęciami prawd wiary. Jednym z głównych propagatorów zasady przeżyciowości w wychowaniu był M. Pfliegler, który opierając się na potrzebie przeżycia, przeciwstawiał się katechezie ograniczającej się do przekazu trudnych i abstrakcyjnych definicji katechizmowych. Twierdził, że to nie definicje i suche pojęcia są w stanie przemieniać człowieka, ale kryjące się pod nimi rzeczywistości i wartości. Pominięcie tej prawdy i skoncentrowanie się tylko na samym przekazie wiedzy religijnej sprowadza katechezę do lekcji logiki. Zapomina się tym samym, że istotę religii stanowią wartości duchowe i moralne. Istotnym celem nauczania religii winno być zawsze przeżycie rzeczywistości religijnej, natomiast sama wiedza może być tylko środkiem prowadzącym do niego⁴. Innym znanym wyrazicielem troski o docenienie przeżycia religijnego był H. Kautz. Zauważył on, że przeżycie religijne bardzo mocno warunkuje czyn i postawę. Działanie jest owocem przeżytych treści. Przekazywane treści wiary dzięki przeżyciu religijnemu przenikają całą osobowość wychowanka i znacząco wpływają na jego postępowanie⁵.

Obecność postulatów przeżyciowych odnajdujemy również w środowisku katechezy polskiej. Należy tutaj przywołać przede wszystkim *Katechetykę* J. Dajczaka, która traktuje o podstawach przeżyciowych katechezy⁶, refleksję M. Finkego, wołającą „o większą przeżyciowość w nauce religii”⁷, i refleksję F. Blachnickiego, który obok wnikliwych rozważań nad przeżyciem religijnym wprowadził w praktykę założenia pedagogiki przeżyciowej w założonym przez siebie Ruchu Światło-Życie⁸. F. Blachnicki, powołując się na refleksję M. Pflieglera, stwier-

² Zob. S. Baley, *Pedagogika wychowawcza w zarysie*, Lwów–Warszawa 1938, s. 271.

³ Zob. R. Murawski, *Etapy rozwoju katechezy*, „Ateneum Kapłańskie” 71 (1978) z. 417, s. 57.

⁴ Zob. M. Pfliegler, *Der Religionsunterricht*, t. III: *Die Methodik der religiöse Bildung*, Innsbruck–Wien–München 1935, s. 223–224.

⁵ Zob. M. Majewski, *Katecheza antropologiczna na tle współczesnych tendencji katechetycznych*, Lublin 1977, s. 22.

⁶ Zob. J. Dajczak, *Katechetyka*, Warszawa 1956, s. 81–91, 102–103, 368–374.

⁷ Zob. M. Finke, *Pedagogika wiary*, Poznań 1996, s. 83–85.

⁸ Zob. F. Blachnicki, *Katechetyka fundamentalna*, Warszawa 2006, s. 135–146; tenże, *Metoda przeżyciowo-wychowawcza dziecięcych rekolekcji zamkniętych. (Studium pedagogiczno-pastoralne)*, Lublin 1963 (AR KUL).

dza, że przeżycie religijne „ma znaczenie decydujące i niezastąpione. Bez niego nie może być mowy o rozbudzaniu i ożywianiu religijności dziecka”⁹.

W czasie odnowy kerygmatycznej i antropologicznej katechezy przeżycia i doświadczenia wiary były przywoływane w kontekście silnego ukierunkowania katechezy na jej treść oraz wymagania płynące ze strony jej adresata. Katecheza kerygmatyczna widziała potrzebę doświadczeń wiary jako warunek przyjęcia głoszonego kerygmatu i owocnego przeżywania Słowa Bożego w liturgii. W czasie trwania odnowy antropologicznej doświadczenie wiary stało się jednym z elementów szerokiej refleksji nad pojęciem samego doświadczenia człowieka. W centrum uwagi znalazło się jednak doświadczenie o charakterze egzystencjalnym. Zostało ono uznane za konieczny warunek w przekazie wiary i tym samym weszło w zakres treści katechetycznego nauczania. Chodziło nie tyle o osobiste przeżycie treści wiary, ale o zwrócenie uwagi na egzystencjalne doświadczenia życia, które w korelacji z Objawieniem pomagają lepiej poznać przedmiot wiary.

Dzisiejsza refleksja katechetyczna podkreśla rolę doświadczeń wiary w katechezie. Obok tematu obecności doświadczenia w samej treści katechezy zauważa się potrzebę podmiotowego przeżywania i doświadczenia poznawanych treści wiary. Jest ona uważana za istotny element wychowania religijnego w realizacji wszystkich jego funkcji i zadań. Jego wartość zauważa się również na płaszczyźnie interdyscyplinarnego dialogu katechezy z osiągnięciami i inspiracjami nauk pedagogicznych i psychologicznych.

2. Pojęcie doświadczenia wiary

Pojęcie doświadczenia wiary wpisuje się w szeroką refleksję nad rolą i znaczeniem problemu doświadczenia w wychowaniu religijnym człowieka. Temu tematowi zostało poświęconych wiele dzieł i opracowań z zakresu psychologii, filozofii i teologii. Wprowadzają one w obszar złożonych relacji pomiędzy doświadczeniem religijnym i doświadczeniem wiary. Niniejsza analiza pomija jednak zagadnienie samego doświadczenia religijnego i jego znaczenia dla wychowania religijnego¹⁰ i koncentruje się głównie na znaczeniu doświadczenia wiary w wychowaniu religijnym¹¹.

⁹ Tenże, *Katechetyka fundamentalna*, s. 142.

¹⁰ Warto zauważyć, że pojawiło się wiele artykułów w literaturze międzynarodowej ukazujących znaczenie doświadczenia religijnego dla wychowania wiary. Przykładowo można przywołać: M. R. Chartier, *Experiencing God in Family Living*, „The Living Light” 25 (1988–1989) 2, s. 112–121; L. J. Francis, J. E. Greer, *The Contribution of Religious Experience to Christian Development*, „British Journal of Religious Education” 15 (1992–1993) 3, s. 38–43; J. Martin Velasco, *La educación de la experiencia religiosa en una sociedad secularizada*, „Actualidad Catequética” 29 (1989) 143, s. 31–62; W. Simon, *Religiöse Erfahrung – ihre Genese und Erfassbarkeit*, „Religionspädagogische Beiträge” 1 (1978) 2, s. 3–30; H. A. Zwergel, *Religiöse Erfahrung als innere Erfahrung. Anmerkungen zum Umfeld eines Begriffs in didaktischem Interesse*, „Religionspädagogische Beiträge” 1 (1978) 2, s. 66–81.

¹¹ Literatura katechetyczna w tym zakresie jest obszerna. Jako przykład można przywołać:

Analizując pojęcie doświadczenia wiary, należy przede wszystkim odróżnić je od emocjonalnych stanów przeżywania rzeczywistości. W tym przypadku można mówić tylko o wewnętrznych reperkusjach doświadczanych emocji. W ich centrum znajduje się wymiar afektywno-emocjonalny, który wyraźnie dominuje nad pozostałymi obszarami aktywności człowieka. Doświadczenie zawiera natomiast element interpretacji, wyrażania i obiektywizowania przeżywanej i doświadczanej rzeczywistości. Rozróżnienie to precyzyjnie wyrażają pojęcia języka niemieckiego: *Erlebnis* i *Erfahrung*. Termin *Erlebnis* oznacza mocne i intensywne przeżycie charakteryzujące się silnym zaangażowaniem uczuciowym i afektywnym, natomiast termin *Erfahrung* odnosi się do określenia doświadczenia i oznacza poznanie rzeczywistości wraz z momentem jej interpretacji.

Ważną cechą doświadczenia wiary jest więc sam moment interpretacji przeżywanej rzeczywistości. Dopiero poprzez wysiłek interpretacyjny przeżycie (*Erlebnis*) staje się doświadczeniem (*Erfahrung*)¹². Tylko dzięki refleksji i interpretacji przeżywana rzeczywistość nabiera znaczenia¹³. Tak więc doświadczenie jest nie tylko bezpośrednim kontaktem, ale również interpretacją. Kto poznaje rzeczywistość bez pojęć, schematów interpretacyjnych i form ekspresywnych, poznaje ją w sposób mało przejrzysty i jasny. Sam bezpośredni kontakt daje bowiem ubogie poznanie rzeczy¹⁴.

Dzięki elementowi interpretacji doświadczenie wiary jest momentem, w którym człowiek pogłębia i wyraża własne przeżycia w łączności z doświadczeniem Chrystusa i Kościoła. Jest konieczna identyfikacja własnych doświadczeń z doświadczeniami zawartymi w Biblii i w życiu Kościoła¹⁵. Przeżywane treści są wyrażane i obiektywizowane w różnych formach (słowo, gest, postawa, działanie). Owa konieczność wyrażania wynika nie tylko z potrzeby komu-

---

E. Alberich, *Katecheza dzisiaj. Podręcznik katechetyki fundamentalnej*, Warszawa 2003, s. 106–117; M. Cogiel, *Katechizacja jako miejsce interpretacji doświadczenia i formacji religijnej*, „Słaskie Studia Historyczno-Teologiczne” 30 (1996), s. 125–136; J. Gevaert, *La dimensione esperienziale della catechesi*, Leumann (Torino) 1984; J. P. Jossua, *Esperienza cristiana e comunicazione della fede*, „Concilium” 9 (1973) 5, s. 99–113; J. Martin Velasco, *La experiencia cristiana de Dios*, Madrid 1995; J. Ratzinger, *Doświadczenie a wiara. Uwagi teologiczne na temat podstaw katechety*, „W drodze” 8 (1980) z. 9, s. 3–16; W. K. Ritter, *Glaube und Erfahrung im religionspädagogischen Kontext*, Göttingen 1989; M. Van Caster, *L’expérience humaine et la foi chrétienne face a la Révélation*, „Lumen Vitae” 22 (1967) 3, s. 464–475. Zawsze cennym źródłem refleksji pozostaje dzieło J. Mouroux, *L’expérience chrétienne*, Paris 1952.

¹² Zob.: A. Godin, *Doświadczenie religijne* w: J. Gevaert, K. Misiaszek (red.), *Słownik katechetyczny*, Warszawa 2007, s. 190–196; K. Cramer, *Erlebnis*, w: *Historisches Wörterbuch der Philosophie*, t. II, Basel 1982, s. 702–711; D. Emeis, K. H. Schmitt, *Handbuch der Gemeindekatechese*, Freiburg–Basel–Wien 1986, s. 58.

¹³ Zob.: E. Alberich, dz. cyt., s. 108; J. Gevaert, dz. cyt., s. 86–88; D. Mieth, *Alla ricerca d’una definizione del concetto „esperienza”: che cos’è l’esperienza?*, „Concilium” 14 (1978), s. 443–463.

¹⁴ Zob. J. Gevaert, dz. cyt., s. 86.

¹⁵ Zob. E. Alberich, dz. cyt., s. 111–112.

nikowania doświadczenia innym, ale jest niezbędnym elementem samego doświadczenia¹⁶.

Ponadto doświadczenie wiary jest aktem, który dotyka i porusza świadomość człowieka i tym samym odróżnia się od wielu aktów nieświadomych. Jest to proces silny i żywotny, w którym człowiek zostaje głęboko poruszony w całej swej osobowości. Rzeczywistość jest przeżyta bezpośrednio, intensywnie i całościowo, prowadząc do zaangażowania całej osoby w wymiarze intelektualnym, uczuciowym i działaniowym¹⁷. Całościowe zaangażowanie osoby jest tutaj niezwykle istotne. Pozwala ono uniknąć redukcji aktywności człowieka do któregoś z jej obszarów. Jest to szczególnie ważne w kontekście katechezy, która wielokrotnie ulega niebezpieczeństwu zbyt silnego akcentowania jej wymiaru intelektualnego.

3. Motywy konieczności doświadczenia wiary dla wychowania religijnego

Doświadczenie wiary warunkuje skuteczność wychowania. Polskie dyrektorium katechetyczne zauważa, że „skuteczność jakiegokolwiek wychowania zależy od możliwości przeżycia i doświadczenia wartości”¹⁸. Przeżycie wartości wraz z ich doświadczeniem uważa się więc za niezbędny warunek wychowania religijnego. Wartość doświadczenia wiary znajduje swoje uzasadnienie w kontekście różnych struktur i uwarunkowań związanych z procesem wychowania do wiary. Przede wszystkim trzeba wskazać na zjawisko zanikania środowisk stwarzających możliwości przeżyć religijnych związanych z wiarą. Kiedyś wystarczył sam przekaz wiedzy, gdyż katechizowany wzrastał w środowisku wiary. Dzisiaj społeczne środowiska religijne, szczególnie rodzina, naznaczone są kryzysem. Sytuację tę zauważono już w latach czterdziestych ubiegłego wieku w Europie Zachodniej, szczególnie we Francji¹⁹. W Polsce również dostrzeżono ten problem. F. Blachnicki tak pisał o nim u progu lat sześćdziesiątych:

Dzisiaj, w związku z występującym kryzysem skuteczności nauczania religii, dochodzi się do uświadomienia sobie decydującej zmiany warunków, w jakich dokonuje się nauczanie religii. Polega to na tym, że dawniej uczestnikami nauki religii były przeważnie dzieci posiadające rozbudzoną przez środowisko rodzinne i spo-

¹⁶ Zob. tamże, s. 108.

¹⁷ Zob. tamże, s. 106–110; J. Gevaert, dz. cyt., s. 87.

¹⁸ Konferencja Episkopatu Polski, *Dyrektorium katechetyczne Kościoła katolickiego w Polsce*, Kraków 2001 (dalej cyt. PDK), 37.

¹⁹ Zob.: A. Boyer, *Du catéchisme vécu au catéchisme missionnaire*, Paris 1949; J. Colomb, *Pour un catéchisme efficace*, Lyon 1948; H. Godin, Y. Daniel, *La France, pays de mission?*, Paris 1943; P. Hitz, *L'annonce missionnaire de l'Évangile*, Paris 1954.

łeczne wiare. Wtedy wystarczyło na katechizacji przekazać im pewną sumę religijnych wiadomości, jako pożywkę dla rozbudzonej już wiary. Obecnie sytuacja jest inna, dzieci przychodzą ze środowiska społecznego i rodzinnego w dużej mierze lub całkowicie zlaicyzowanego, które nie sprzyja rozbudzeniu ich życia wiary lub wręcz temu rozbudzeniu przeciwdziała²⁰.

Opisywana sytuacja wydaje się wciąż aktualna. Jej obecność potwierdza także wyraźnie polskie dyrektorium katechetyczne:

dawne wychowanie zakładało istnienie wspólnoty wiary i dlatego przekaz katechetyczny mógł ograniczać się do podawania samych informacji o wierze. Dzisiaj natomiast nie można zakładać istnienia wspólnoty wiary i dlatego rzeczą istotną dla katechezy jest stworzenie wychowankom również możliwości przeżycia i doświadczenia wartości religijnych we wspólnotcie katechetycznej²¹.

Wezwanie do wychowywania drogą doświadczeń wiary wydaje się również umotywowane zjawiskiem dominacji wiedzy w dzisiejszym szkolnym nauczaniu religii. Nie jest to problem tylko obecnej chwili. F. Blachnicki zdecydowanie przypominał, że

nie to bowiem wkracza w nasze życie i kształtuje je, co wiemy w sensie logicznym i pamięciowym, lecz jedynie to, co wchodzi do świadomości jako wartość życiowa, odpowiadająca na nasze pytania i potrzeby. Nie pojęcia w sensie logicznym, ale kryjące się za nimi rzeczywistości i wartości poruszają człowieka. Nauczanie, które sprowadza się tylko do podania wiedzy i wyjaśniania pojęć, zmienia lekcję religii na lekcję logiki, zapoznaje samą istotę religii, która nie jest wiedzą, ale wiarą, nadzieją i miłością, będącą od strony subiektywnej całościowym aktem duchowym, aktem oddania się człowieka Bogu. Istotnym celem nauczania religii jest więc przeżycie rzeczywistości religijnej, a wiedza religijna może być tylko środkiem prowadzącym do niego²².

Podobne przekonania wyrażał M. Finke, według którego

nie można rozumu traktować jako czegoś zupełnie odrębnego i niezależnego od reszty człowieka. Poznanie u człowieka wiąże się z jego wrażeniami, dążeniami i przeżyciami. Gdy zmieniają się te ostatnie, ulega i zmianie zrozumienie. Nie można więc w nauce religii przeceniać samego rozumu. Samo zrozumienie nie wystarcza. Musi ono wszczepić się i wrosnąć w całego człowieka, rozkorzenie się w głębszych pokładach osobowości i spleść się z wrażeniami, dążeniami wychowanka – a to stanowi właśnie trudność we wszelkim nauczaniu wychowawczym, a w nauce religii w szczególności. [...] Bywa, że katecheta usuwa się temu problemowi z drogi i za-

²⁰ F. Blachnicki, *Katechetyka fundamentalna*, s. 138–139.

²¹ PDK 37.

²² F. Blachnicki, *Katechetyka fundamentalna*, s. 142–143.

dowała się tym, że dzieci rzecz rozumiały, albo nawet ją tylko pamięciowo sobie przyswoiły. Powstaje katecheza zbyt intelektualistyczna, katecheza, że tak powiem – teologiczna, kształcąca małych teologów raczej niż chrześcijan. Czuć w niej zapach skryptu seminaryjnego albo kompendium teologicznego²³.

Doświadczenie wiary jest konieczne w procesie wychowywania do dojrzałych postaw wiary. Wpływa ono na postawę i działanie człowieka. Jest aktem prowadzącym do przemiany. Im bardziej jest głębokie i częste, tym silniej wpływa na przemianę katechizowanego. Prawda ta ma duże znaczenie dla katechezy. Trudno jest wymagać odpowiednich postaw związanych z wyznawaniem i praktykowaniem własnej wiary, jeśli brakuje doświadczeń z nią związanych.

Doświadczenie wiary wiąże się tutaj z samym dynamizmem aktu wiary człowieka rozważanym w aspekcie psychologiczno-antropologicznym. Formacja ku dojrzałym postawom wiary obejmuje całą osobę człowieka w jej wymiarze poznawczym, afektywnym i wolitywno-działaniowym²⁴. Potwierdza to również dydaktyka katechetyczna. Zasada świadomego i wielostronnie aktywnego uczestnictwa przypomina ołączeniu czterech wymiarów ludzkiej aktywności: intelektualnej, emocjonalnej, sensomotorycznej i werbalnej. Obok zadania wywoływania pozytywnych motywów uczenia się wskazuje się na zadanie doprowadzenia do przeżywania treści²⁵. Wszystkie wspomniane wymiary muszą stanowić integralną strukturę formacji. Doświadczenie wiary jest tutaj niezwykle cenne dla formacji dojrzałych postaw wiary, gdyż angażuje i uaktywnia człowieka w wyżej wymienionych obszarach. Prowadzi ono zarówno do poznawania prawd wiary, jak i też uaktywnia emocje. W ten sposób katechizowany zostaje pobudzony do przyjmowania postaw związanych z własną wiarą.

4. Problem emocji w doświadczeniu wiary – wartość czy przeszkoda?

Uczucia i emocje stanowią ważny element doświadczenia wiary. Element afektywny, zwłaszcza kiedy towarzyszy postawie miłości chrześcijańskiej, jest ważnym kanałem w komunikacji wiary. Konieczne są postawy szczerego afektu, prawdziwej miłości, autentycznego bycia razem, doświadczenia wartości wspólnoty. Jeśli katecheta nie tworzy prawdziwego klimatu wspólnoty, w którym realizuje się realne uczestnictwo w życiu ludzi, znajdzie szereg trudności w znalezieniu właściwego kontekstu do mówienia o Ewangelii. W katechezie dzieci

²³ M. Finke, dz. cyt., s. 83.

²⁴ Zob. E. Alberich, dz. cyt., s. 135–136; A. Vergote, *Psicologia religiosa*, Torino 1967, s. 213.

²⁵ Zob. W. Kubik, *Zarys dydaktyki katechetycznej*, Kraków 1990, s. 211–215; J. Szpet, *Dydaktyka katechezy*, Poznań 1999, s. 103; B. Twardzicki, *Katechetyka formalna w służbie wiary*, Przemysł 2001, s. 149–151.

i młodzieży klimat edukacyjny naznaczony ciepłem uczuć i sentymentów w dużej mierze determinuje otwartość na treści katechez²⁶. Potwierdza to również dydaktyka katechezy. Zauważa się, że

jeśli katecheta chce naprawdę angażować w wiarę, musi bazować na aktywności emocjonalnej, a więc działać na uczucie, a przez to na rozum i wolę, zaabsorbować całą osobowość i doprowadzić do przeżycia poznanej treści. Dopiero taka katecheza umożliwi doświadczenie religijne i będzie miała decydujący wpływ na ucznia, a religia przeniknie całego człowieka. Konieczne jest więc bazowanie na uczuciu, aby procesy psychiczne dokonujące się w sferze intelektualnej prowadziły do pewnych efektów w sferze uczuciowej i pomogły uczniowi ustosunkować się do tego, co poznał. Uczucie wywołuje bowiem zawsze skutki, sprawia, że uczeń przyjmuje coś jako przyjemne lub przykre, atrakcyjne lub nudne i dlatego działa silnie na władze poznawcze, zaostrza uwagę, wzmacnia pamięć. Ma wpływ na pożądanie i na wolę; wyprowadza wolę ze stanu bierności i doprowadza do przyjęcia poznanej treści za własną. Umożliwia tym samym zdobycie doświadczeń²⁷.

Należy jednak pamiętać, że uczucia i emocje mogą nieść również w sobie pewne zagrożenia dla formowania dojrzałych postaw wiary. Szczególnie niebezpieczne jest zjawisko wzbudzania sentymentalnych i uczuciowych nastrojów bez zaangażowania rozumu i woli. Samo uczucie jest niewystarczające, wręcz niebezpieczne. Konieczne jest włączenie sfery intelektualnej i woli. Budowanie jedynie na uczuciu jest wypaczeniem prawdziwej religijności. Uczucie jest ważne, ale nie wolno uczynić go dominującym²⁸. Należy odrzucić przesadny sentymentalizm religijny, gdyż jest on niezgodny z podstawami chrześcijaństwa, ale jednocześnie nie wolno zapominać, że religia całkowicie ogołocona z elementów uczuciowych mocno traci swoją moc oddziaływania²⁹. Konieczna jest więc równowaga pomiędzy wymiarem poznawczym i afektywnym. Doświadczenie religijne nie może być zredukowane do jego wymiaru afektywnego, jak i też uczucia i emocje nie mogą dominować nad poznaniem, uważając je za mniej wartościowe.

Pewne trudności wynikają też z przejściowego i nietrwałego charakteru uczuć. Jest rzeczą naturalną, że uczucia są przemijające. Nie jest to jednak argument pozwalający na całkowitą rezygnację z przeżyć religijnych tak mocno dotykających uczuć katechizowanego. F. Blachnicki, powołując się na myśli M. Pflieglera, stwierdza, że według psychologii głębi przeżycia z dzieciństwa, zarówno te dobre, jak i złe, wywierają nieraz decydujący wpływ na całe dalsze życie. Zostawiają one niezatarte ślady w psychice. Przeżycia religijne zasługują

²⁶ Zob. J. Gevaert, dz. cyt., s. 90.

²⁷ B. Twardzicki, dz. cyt., s. 149–150.

²⁸ Zob. F. Blachnicki, *Katechetyka fundamentalna*, s. 144; M. Finke, dz. cyt., s. 84; J. Gevaert, dz. cyt., s. 90.

²⁹ Zob. J. Dajczak, *Katechetyka*, s. 103.

tutaj na szczególne wyróżnienie: „wiedza religijna może pójść w zapomnienie, dowody i uzasadnienia mogą wyblaknąć i zostać odrzucone wobec inteligentnie sformułowanych zarzutów, samo przeżycie jednak tkwi głęboko w duszy. Nauka religii o tyle będzie miała trwałe skutki, o ile będzie nauką przeżyciową”³⁰.

5. Doświadczenie wiary a środowiska katechezy

Pierwszym środowiskiem stwarzającym najlepsze warunki dla doświadczeń wiary jest parafia. Obejmując wszystkie formy i grupy wspólnotowego życia religijnego, stanowi ona ze swej natury najbardziej odpowiednie środowisko do tego, aby „realizowana w niej posługa słowa była równocześnie nauczaniem, wychowaniem i żywym doświadczeniem”³¹. Jeśli wspólnota parafialna jest wezwana do wychowywania w wierze i miłości chrześcijańskiej³², to koniecznie winna ona stać się miejscem doświadczeń wiary. Stwarza ona w tym względzie najlepsze warunki i nie może być zastąpiona przez żadne inne środowisko. Doświadczenie wiary w parafii może dokonywać się na wiele sposobów i dotyczyć różnych obszarów jej oddziaływań duszpasterskich. Wśród nich należy podkreślić przede wszystkim przeżycia związane z doświadczeniem wspólnoty i z celebracją liturgiczną.

Parafia jako pierwsza powinna odczytywać i konkretnie realizować wpisane w jej naturę wezwanie do przeżywania wspólnoty. Musi ona stać się miejscem doświadczenia prawdziwej wspólnoty wiary. Niezastąpioną rolę odgrywają tutaj grupy i ruchy religijne oraz kościelne wspólnoty podstawowe działające na jej terenie³³. To właśnie w tych grupach człowiek ma szczególną szansę doświadczenia wspólnoty. Tworzenie i ożywianie tych wspólnot wydaje się pierwszorzędym zadaniem. Prowadzenie do dojrzałości chrześcijańskiej jest możliwe tylko we wspólnocie, w której na pierwsze miejsce wysuwa się świadectwo żywej wiary³⁴. We wspólnocie „rodzi się głoszenie wiary [...]. Ta sama wspólnota przyjmuje tych, którzy pragną poznać Pana i zaangażować się w nowe życie. To ona towarzyszy katechumenom i katechizowanym w ich drodze katechetycznej oraz z macierzyńską troską czyni ich uczestnikami swojego doświadczenia wiary i włącza ich do swojego łona”³⁵. Wspólnota daje więc istotne doświadczenie chrześcijańskie. Prowadzi ona nie tylko katechezę, ale stwarza również możliwość przeżycia różnych wymiarów doświadczenia eklezjalnego, takich jak za-

³⁰ F. Blachnicki, *Katechetyka fundamentalna*, s. 146.

³¹ Kongregacja ds. Duchowieństwa, *Dyrektorium ogólne o katechizacji*, Poznań 1998 (dalej cyt. DOK), 257.

³² Zob. Jan Paweł II, Adhortacja apostolska *Catechesi tradendae*, 16.10.1979 (dalej cyt. CT), 18.

³³ Zob. DOK 261–264.

³⁴ Zob. B. Biela, *Parafia miejscem urzeczywistniania się komunii Kościoła. Studium teologiczno-pastoralne*, Katowice 2006, s. 310.

³⁵ DOK 254.

angażowanie, dzielenie się, celebrowanie, misja³⁶. Niezastąpiona rola parafii wynika również z faktu, że środowiska rodziny i szkoły znacząco utrudniają doświadczenia wspólnoty. Rodziny coraz częściej dalekie są od przeżywania prawdziwej wspólnoty w wyniku różnorodnych kryzysów prowadzących do osłabienia życia religijnego, natomiast w szkolnych grupach klasowych również bardzo często brakuje prawdziwych postaw miłości i wspólnoty chrześcijańskiej.

Drugim wymiarem życia parafii, dającym doświadczenia wiary, są przeżycia związane z uczestnictwem w życiu liturgicznym. Przeżycie liturgii powinno stać się doświadczeniem centralnym w wychowaniu religijnym³⁷. Doświadczenie liturgii może jednak najpełniej zrealizować się tylko w parafii. Samo szkolne nauczanie religii wyjaśniające tajemnice celebrowanej wiary nie jest w stanie dać osobistych doświadczeń. Konieczne jest zatem takie prowadzenie działań katechetycznych, aby obok wiedzy był uwzględniony moment uczestnictwa w sprawowanych tajemnicach. Także rodzina nie jest w stanie dać oczekiwanych doświadczeń liturgii. Przeżycia związane z uczestnictwem w liturgii, poza nielicznymi wyjątkami, mogą wytworzyć się właściwie tylko w parafii.

Szkolne nauczanie religii stanowi również pole i okazję do doświadczeń wiary. Zapewne szkoła jest tutaj środowiskiem trudniejszym od parafii, niemniej jednak nauczyciele religii, na ile jest to możliwe, powinni stwarzać uczniom okazje do przeżywania doświadczeń wiary. Mogą one mieć różne formy i miejsca w dydaktycznym procesie wychowania (np. modlitwa, czytanie Pisma Świętego). Ważną rzeczą jest podejmowanie i umiejętne wykorzystanie wszelkiego rodzaju pozalekcyjnych inicjatyw życia religijnego (rekolekcje szkolne, koła religijne, wyjazdy o charakterze religijnym). Jeśli te elementy zostaną dobrze przygotowane i przeprowadzone, wówczas jest szansa, że staną się cenną okazją do doświadczeń wiary.

Obok parafii i szkoły należy wskazać również na rodzinę jako miejsce doświadczeń wiary. Rodzina jako *Ecclesia domestica* jest miejscem pierwszej katechizacji³⁸. Polskie dyrektorium katechetyczne poucza, że

przez rodziców, jako pierwszych nauczycieli i wychowawców w wierze, dokonuje się głębsze wtajemniczenie w życie chrześcijańskie dzieci. To w rodzinie, przez świadectwo życia chrześcijańskiego rodziców, dzieci doświadczają pierwszych religijnych przeżyć, które często pozostawiają decydujący ślad na całe życie. Z tej też racji działalność katechetyczna w rodzinie ma swój bardzo szczególny charakter, niczym w żaden sposób niezastąpiony³⁹.

Również i w późniejszym okresie życia przeżycia religijne w rodzinie zachowują swoją wartość. Są to doświadczenia związane z misją głoszenia Słowa,

³⁶ Zob. E. Alberich, dz. cyt., s. 241.

³⁷ Zob. F. Blachnicki, *Katechetyka fundamentalna*, s. 145.

³⁸ Zob. CT 68.

³⁹ PDK 126.

uczestnictwem w życiu modlitewnym i sakramentalnym oraz w praktykowaniu postawy służby i wzajemnej miłości. Konieczność tych przeżyć jest zgodnie przez wszystkich podkreślana⁴⁰.

6. Kilka wyzwań pod adresem katechezy

Podsumowując dokonaną analizę, należy stwierdzić, że doświadczenie wiary pozostaje wciąż ważnym i niczym niezastąpionym momentem w procesie wychowania do wiary. Choć teoria mocno podkreśla ich potrzebę i znaczenie, to jednak praktyka katechetyczna wykazuje w tym względzie widoczne jeszcze trudności i braki. Słuszne są ostrzeżenia refleksji psychologicznej, dostrzegającej niebezpieczeństwa związane z sytuacjami zbyt silnego akcentowania uczuć i emocji, które bez zaangażowania woli i intelektu stają się krótkotrwałe i nie mogą stanowić fundamentu dla wychowania religijnego. Jednak apel o wychowywanie drogą doświadczeń wiary nie traci nic ze swej aktualności. Nie można budować dojrzałej wiary bez należytego uwzględnienia przeżycia poznawanych treści. Nie ma formacji religijnej bez doświadczeń wiary.

Nauczanie i wychowywanie drogą doświadczeń wiary stanowi więc duże wyzwanie dla środowisk dzisiejszej katechezy. Pierwszym z nich jest parafia, która mogąc najlepiej stwarzać warunki dla doświadczenia wiary, winna temu zadaniu poświęcać jak najwięcej uwagi. Poszukiwanie różnych form katechezy parafialnej, czy też ożywianie form już istniejących stanowi pierwszorzędne zadanie. W odniesieniu do szkoły należy zauważyć, że lekcje religii bardzo często są tylko przekazem wiedzy religijnej. Trzeba więc podjąć takie starania, aby dać uczniom możliwość przeżycia treści wiary zarówno w czasie prowadzonej jednostki lekcyjnej, jak i podczas różnych zajęć pozalekcyjnych. Osobiste zaangażowanie katechety jest tutaj szczególnie istotne. Wreszcie na uwagę zasługuje dzisiejsza rodzina, która będąc istotnym środowiskiem wychowawczym, zapomina często o swoim katechetycznym posłannictwie. Stajemy tutaj wobec wielkiego i zarazem trudnego wyzwania katechizacji rodziców i dorosłych.

Pozostają wciąż niezwykle aktualne i ważne dla dzisiejszych poszukiwań nad skutecznością katechezy myśli M. Finkego, według którego katecheta, który nie docenia wartości przeżycia, „podobny jest wtedy do tego botanika, który opisuje rośliny i kwiaty, ale nie prowadzi dzieci ani na łąki, ani do lasów, ani do ogrodu. Jest jak ojciec, który pokazuje dziecku orzechy, ale nie rozłupuje ich i nie daje do skosztowania. Mówi o perle, ale nie stawia jej w takim naświetleniu, że widać, jak ona lśni i jak jest cenna; opowiada o skarbie, nie naprowadza nań tak, żeby można na niego się natknąć”⁴¹.

⁴⁰ Zob.: DOK 255; S. Dziekoński, *Formacja chrześcijańska dziecka w rodzinie w nauczaniu Kościoła*, Warszawa 2006, s. 325–544; Z. Marek, *Bóg w przedszkolu i szkole*, Kraków 2002, s. 198–213; E. Osewska, J. Stala (red.), *W kierunku katechezy rodzinnej*, Kielce 2003, s. 173–272.

⁴¹ M. Finke, dz. cyt., s. 83.

**Il bisogno e il significato dell'esperienza della fede nel processo dell'educazione religiosa. L'analisi di alcuni aspetti catechistici e pastorali
(Riassunto)**

L'articolo intitolato *Il bisogno e il significato dell'esperienza della fede nel processo dell'educazione religiosa. L'analisi di alcuni aspetti catechistici e pastorali* è un tentativo di mostrare la necessità delle esperienze della fede nel processo dell'educazione religiosa. L'autore parte dalla convinzione che nella catechesi d'oggi queste esperienze non sempre trovano la dovuta attenzione. L'insegnamento religioso nelle scuole, che in Polonia ha forte carattere catechistico, corre un serio rischio dell'intellettualismo. Si è coscienti che pure il suo ambiente rende difficile avere queste esperienze. Anche la catechesi parrocchiale nota in questo campo numerose difficoltà. In tale situazione si cerca di sottolineare il bisogno e il ruolo del metodo esperienziale in riferimento ad alcuni aspetti catechistici e pastorali. Tra questi vengono analizzati i seguenti: lo sviluppo dell'attenzione alle esperienze della fede nella storia della catechesi, il concetto stesso dell'esperienza della fede, i principali motivi della presenza di queste esperienze nell'educazione alla fede, il problema della dimensione affettiva ed emozionale nell'atto dell'esperienza, le esperienze della fede nei principali luoghi della catechesi, e alla fine, alcune sfide di fronte alla prassi. L'autore conclude la sua riflessione con una forte e profonda convinzione secondo cui le esperienze della fede costituiscono un fondamento dell'efficacia della catechesi e in quanto tali non possono in nessun modo essere trascurate dai catechisti.